

فرهنگ عمومی

نویسنده

مرتضی گوهری پور

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه	گوهری پور، مرتضی - ۱۳۵۳
عنوان و نام پدیدآور	فرهنگ عمومی / پدید آورنده مرتضی گوهری پور
مشخصات نشر	تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات ۱۳۹۲
مشخصات ظاهری	۳۴۴ص، جنول، نمودار.
شابک	۱۳۰۰۰ ریال، ۳-۴۱-۵۸۱۸-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	فیا
موضوع	فرهنگ — جنبه‌های اجتماعی
موضوع	فرهنگ عامه — ایران — جنبه‌های جامعه‌شناختی
موضوع	فرهنگ — تحقیق
شناسه افزوده	پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۲، ۶۱، ۶۹۴، ۶۲۷، HM
رده‌بندی دیویی	۳۰۶
شماره کتابشناسی ملی	۲۸۰۱۴۶۸

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

فرهنگ عمومی

ناشر: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

نویسنده: مرتضی گوهری پور

ویراستار: فاطمه منصوری‌فیاض

طراح جلد و صفحه‌آرا: حسین آذری

نوبت چاپ: اول - آذر ۱۳۹۲

شابک: ۳-۴۱-۵۸۱۸-۶۰۰-۹۷۸

شمارگان: ویژه مخاطبان خاص

قیمت: ۱۳۰۰۰ ریال

چاپخانه: شرکت چاپ و نشر

همه حقوق این اثر برای پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات محفوظ است.

در صورت تخلف پیگرد قانونی دارد.

نشانی: تهران، پایین‌تر از میدان ولیعصر (عج)، خیابان دمشق شماره ۹، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

صندوق پستی ۶۶۷۶ - ۱۶۱۵۵ تلفن ۸۸۹۱۹۱۷۷ دورنگار ۸۸۸۳۰۷۶ Email: Nashr@nicac.ac.ir

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
سخن ناشر	۹
مقدمه	۱۱

فصل اول - کلیات

مقدمه	۱۹
روش	۲۳
پیشینه	۲۸

فصل دوم - نظریه‌های فرهنگ

مقدمه	۳۵
مروری بر مفاهیم	۳۹
فرهنگ	۳۹
فولکلر	۵۶
Popular Culture	۶۳
Public Culture	۷۰
فرهنگ عمومی	۸۰

فصل سوم - تحلیل آثار

مقدمه	۱۰۵
تحلیل منفرد آثار	۱۰۶
گردآوری و طبقه‌بندی مسائل فرهنگی عمومی کشور و اولویت‌بندی بر اساس نظر نخبگان فرهنگی ...	۱۰۶
پژوهشنامه فرهنگ عمومی	۱۱۳
بررسی اهمیت ارزش‌های اجتماعی در فرهنگ عمومی (مطالعه موردی شهر اهر)	۱۱۷
جایگاه فرهنگ عمومی در دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز ۲۰ ساله	۱۲۱

۱۲۵	..... نحوه شکل‌گیری فرهنگ عمومی و رفتار فرهنگی
۱۳۰	..... مقدمه‌ای در باب تعریف فرهنگ عمومی
۱۳۶	..... تعریف و حدود فرهنگ عمومی
۱۳۹	..... شاخص‌های مطالعه فرهنگ عمومی
۱۴۲	..... پیرامون فرهنگ عمومی
۱۴۶	..... درآمدی بر مفهوم فرهنگ عمومی
۱۵۴	..... ارتباط فرهنگ عامه با فرهنگ عمومی
۱۵۷	..... مسائلی فرهنگ عمومی و ضرورت اصلاح آن
۱۶۲	..... مسائلی فرهنگ عمومی
۱۶۷	..... ملاحظاتی پیرامون فرهنگ عمومی و اصلاح آن
۱۷۶	..... نظریه انرژی و سیب‌زمینی بودن فرهنگ عمومی
۱۷۹	..... یادداشت‌هایی درباره آموزش و فرهنگ عمومی
۱۸۳	..... ارزش‌شناسی فرهنگ عمومی
۱۹۰	..... آسیب‌شناسی فرهنگ عمومی ایران
۱۹۴	..... کلیاتی درباره فرهنگ عمومی
۲۰۲	..... فرهنگ عمومی و افکار عمومی
۲۱۳	..... فرهنگ عمومی، شیوه‌های به‌گشت
۲۱۹	..... فرهنگ عمومی و توسعه
۲۲۴	..... مطالعه وضع فرهنگ عمومی
۲۲۸	..... بررسی ارزش‌های اجتماعی در فرهنگ عمومی مازندران
۲۳۱	..... بیانات مقام معظم رهبری در خصوص اهتمام به فرهنگ عمومی
۲۳۳	..... تأثیر روزنامه‌ها در رشد و گسترش فرهنگ عمومی
۲۳۶	..... تأثیر ارتقاء فرهنگ عمومی و آموزش ترافیک در ارتقاء ایمنی معابر
۲۳۸	..... روش‌های آموزش و ارتقاء فرهنگ عمومی
۲۴۱	..... اصلاح‌طلبی و فرهنگ عمومی
۲۴۵	..... رسانه‌های جمعی و تغییر در فرهنگ عمومی
۲۴۸	..... فرهنگ علمی و فرهنگ عمومی
۲۵۲	..... خانواده و فرهنگ عمومی

۲۵۶	معنا و مفهوم فرهنگ عمومی در پرتو مفهوم جهان‌های ممکن
۲۶۲	گزاره‌هایی اساسی در باب تعامل تربیت و فرهنگ عمومی
۲۶۶	فرهنگ عمومی و ارتباطات اجتماعی ایرانیان از نگاه سفرنامه‌نویسان اروپایی در دوره قاجار و پهلوی
۲۶۹	شاخص‌های کلان فرهنگ عمومی
۲۷۲	بررسی موانع توسعه فرهنگ عمومی در ایران بعد از انقلاب اسلامی
	استراتژی‌های عمده در رابطه با فرهنگ عمومی و خرده‌فرهنگ‌های بومی: ویکپارچگی افزاینده
۲۷۷	الگوی مناسب برای ایران
۲۸۱	تحولات فرهنگی در ایران
۲۸۴	بررسی واقعیت‌های روان‌شناختی آموزشی در فرهنگ عمومی

فصل چهارم - چستی فرهنگ عمومی

۲۹۱	مقدمه
۲۹۲	دسته‌بندی انواع تعاریف با نظر به طبقه‌بندی‌های مرسوم در علوم اجتماعی
۲۹۸	مروری بر روش تحلیل ساختاری و بنیادهای نظری آن
۳۰۷	دو ساختار متقابل در تعاریف و برداشت‌ها از فرهنگ عمومی در آثار

فصل پنجم - چستی مسائل فرهنگ عمومی

۳۱۵	مقدمه
۳۱۷	ساده‌انگاری در رویارویی با ماهیت پیچیده مسائل اجتماعی و فرهنگی
۳۲۲	مروری بر چند دیدگاه درباره ماهیت مسائل اجتماعی و فرهنگی
۳۲۸	دیدگاه پوپر درباره ماهیت علم و مسائل علمی
۳۳۶	تحلیل آثار به‌منظور استخراج چستی مسائل فرهنگ عمومی
۳۳۶	گردآوری و طبقه‌بندی مسائل فرهنگ عمومی کشور و اولویت‌بندی بر اساس نظر خبرگان فرهنگی
۳۴۹	مسائل فرهنگ عمومی و ضرورت اصلاح آن
۳۵۶	ملاحظاتی پیرامون فرهنگ عمومی و اصلاح آن
۳۵۹	آسیب‌شناسی فرهنگ عمومی ایران
۳۶۳	مسئله‌شناسی فرهنگی
۳۶۸	نگاهی اجمالی به مسائل فرهنگی ایران

- ۳۷۱..... پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان در سال‌های ۱۳۷۹ و ۱۳۸۲
- ۳۸۲..... اصول سیاست فرهنگی کشور مصوب ۱۳۷۱/۵/۲۰ شورای عالی انقلاب فرهنگی
- ۳۸۹..... آسیب‌شناسی فرهنگ سیاسی ایرانیان (۱) و (۲)
- ۳۹۱..... تحلیل ثانویه ارزش‌های اجتماعی و اولویت‌های ارزشی
- ۳۹۴..... خلیقات ما ایرانیان
- ۳۹۸..... استخراج تلقی آثار از چستی مسائل فرهنگ عمومی
- ۴۰۲..... طبقه‌بندی و اولویت‌بندی مسائل فرهنگ عمومی

فصل ششم - جمع‌بندی و پیشنهاد

- ۴۱۳..... نگاهی به محدودیت‌ها
- ۴۱۷..... پیشنهادها
- ۴۱۹..... منابع و مأخذ
- ۴۲۴..... فهرست آثار مراجعه‌شده

سخن ناشر

بی‌شک بالاترین و والاترین عنصری که در موجودیت هر جامعه دخالت اساسی دارد، فرهنگ آن جامعه است. اساساً فرهنگ هر جامعه، هویت و موجودیت آن جامعه را تشکیل می‌دهد و با انحراف فرهنگ، هرچند جامعه از بُعدهای اقتصادی، سیاسی، صنعتی و نظامی قدرتمند و قوی باشد ولی پوچ و میان‌نهی است. اگر فرهنگ جامعه‌ای وابسته و مرتزق از فرهنگ غرب باشد، ناچار دیگر ابعاد آن جامعه به جانب مخالف گرایش پیدا می‌کند و بالاخره در آن مستهلک می‌شود و موجودیت خود را در تمام ابعاد از دست می‌دهد (امام خمینی (ره)، صحیفه نور، ج ۱۵: ۱۶).

رشد و توسعه اقتصادی یا سیاسی بدون توجه به ارزش‌های والای فرهنگی می‌تواند موجبات سستی و اعوجاج در اصول اعتقادی و ملی جامعه را فراهم آورد. پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات با انجام تحقیق‌ها و پروژه‌های پژوهشی و نیز برگزاری نشست‌های علمی با اصحاب علم و فرهنگ و ارائه نتایج حاصل در قالب «گزارش پژوهش» یا «کتاب»، تلاش خود را مصروف گسترش ارزش‌های اصیل فرهنگی می‌کند.

امید است با بهره‌گیری از توان علمی پژوهشگران بتوان گام مؤثری در برنامه‌ریزی‌ریزی جامع توسعه کشور برداشت.

اثر حاضر، نتیجه پژوهشی است با عنوان فرهنگ عمومی، که به شناسایی و اولویت‌بندی مسائل فرهنگ عمومی کشور به منظور برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری فرهنگی می‌پردازد. این کتاب به کوشش مرتضی گوهری‌پور با نظارت دکتر سعید مهدوی‌کنی نوشته شده است.

یادآوری می‌شود، مطالب مندرج در این کتاب لزوماً منعکس‌کننده دیدگاه‌های پژوهشگاه نیست.

مقدمه

امروزه درباره فرهنگ عمومی مطالب فراوانی شنیده می‌شود. از شبکه‌های مختلف صداوسیما گرفته تا جراید کثیرالانتشار و سایر رسانه‌ها، حتی در گفتار روزمره مردم، فرهنگ عمومی اصطلاحی پرکاربرد شده است. اگر در موتور جستجوی گوگل کلیدواژه فرهنگ عمومی را وارد کنیم، دست کم ۴۰ صفحه پیاپی را می‌توان باز کرد که عنوان فرهنگ عمومی در محتوای آن صفحه‌ها وجود دارد و در رأس بسیاری از آنها «شورای فرهنگ عمومی» کشور قرار دارد. اگر محتوای این صفحه‌ها را با همین روش بررسی کنیم، مشاهده خواهیم کرد که فرهنگ عمومی برداشت‌های مختلفی دارد. اختلاف در برداشت‌ها، امر غریبی نیست و در هر حوزه‌ای از علوم انسانی قابل مشاهده است؛ اما درباره فرهنگ عمومی یک امر غریب نیز قابل مشاهده است.

شورای فرهنگ عمومی که امر برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری فرهنگ عمومی کشور را بر عهده دارد، حاوی مستندهایی است که حاکی از ابهام و اختلاف‌نظر

درباره چستی فرهنگ عمومی است. این مستندها شامل مقاله‌های فصلنامه فرهنگ عمومی، نشست‌های کارشناسی، طرح‌های تحقیقاتی، مصوبه‌ها، گردهمایی‌ها و ... است و ابهام مفهوم فرهنگ عمومی را در همه اینها می‌توان دید. وجود اختلاف‌نظر و دیدگاه‌های متقابل در نهاد سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای فرهنگ عمومی کشور، نگران‌کننده است و این نگرانی زمانی بیشتر می‌شود که نگاهی گذرا به جریان‌های فرهنگی کشور و نتایج پیمایش‌های ملی درباره نگرش‌ها و ارزش‌های ایرانیان در سال‌های اخیر داشته باشیم. بدون اینکه بدانیم فرهنگ عمومی چیست، وقوع تحول‌های شگرفی را در جامعه و زندگی روزمره مردم درک می‌کنیم و از طریق رسانه‌های مختلف شاهد اخباری هستیم که بیانگر احساس خطر برخی از خبرگان و صاحب‌نظران اجتماعی و فرهنگی در خصوص این تحول‌ها است.

در چنین فضایی اولین سؤالی که به ذهن خطور می‌کند، این است که تحول‌هایی که در مواردی مطلوب تلقی نمی‌شوند و زنگ خطرهای صاحب‌نظران و خبرگان را در پی دارند، ناشی از چه هستند؟ چگونه باید این تحول‌ها را تحلیل کرد؟ آیا تحول‌های اجتماعی و تغییرهای فرهنگی یک جامعه، قابل برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری و به تعبیر دقیق‌تر، قابل مدیریت کردن هستند؟ اگر چنین است و عده‌ای امر مدیریت این تحول‌ها را در کشور بر عهده دارند، چرا از وقوع برخی تغییرها خبر می‌دهند که نامطلوب است و باید با آنها مقابله کرد؟

برای سؤال‌های فوق می‌توان پاسخ‌های مختلفی بیان کرد؛ یکی از پاسخ‌ها این است که آنچه همه از آن به‌عنوان فرهنگ عمومی جامعه و کشور یاد می‌کنند، فاقد معنایی روشن است و هنوز درک درستی از آن وجود ندارد، نبود درکی درست از ماهیت فرهنگ و به تبع آن فرهنگ عمومی، ریشه بسیاری از مسائلی است که در

جستجوی عاملی در خارج از خود و کشور برای آنها هستیم.

با این مفروض‌های پژوهشی دربارهٔ چیستی فرهنگ عمومی، ماهیت مسائل آن و اولویت‌بندی آنها پیشنهاد شد که حاصل آن پیش روی شماست. در این کتاب قصد داریم، از انواع تلقی‌ها و برداشت‌های موجود که در آثار منتشرشده دربارهٔ فرهنگ عمومی قابل حصول است، تصویری ارائه شود.

تألیف این کتاب علی‌رغم آنکه ساده می‌نمایاند، دشواری‌های زیادی به همراه داشت. یکی از مشکل‌ها این است که در کشور ما مستندسازی مدارک علمی و غیرعلمی هنوز به‌عنوان یک امر مهم تلقی نمی‌شود و همین امر، بزرگ‌ترین مشکل اجرایی و مانعی بر سر راه پژوهشگران است. گاهی مواقع پیدا کردن یک سند که مهم به نظر می‌رسد، زمان زیادی را به خود اختصاص می‌دهد و در انتها نتیجه‌ای که عاید محقق می‌شود، این است که در طبقه‌بندی و نام‌گذاری، عنوان مناسبی برای آن در نظر گرفته نشده است و زمان صرف‌شده برای آن، نتیجه‌ای در پی ندارد. کتاب حاضر نیز از این موارد مستثنا نبوده و با همهٔ مشکل‌هایی که بر سر راه آن وجود داشته، انجام شده و اینک پیش روی شماست.

محتوای این کتاب در چند فصل سازماندهی شده است. فصل اول با عنوان کلیات در واقع شرح و بسط طرح پیشنهادی است. در این فصل به انگیزهٔ تحقیق، سؤال‌ها، مراحل صورت‌بندی سؤال‌ها و پیشینه پرداخته شده است.

در فصل دوم، مروری بر مفاهیم و نظریه‌های فرهنگ شده است. این فصل، یکی از دشوارترین فصل‌ها از حیث سازماندهی محتوا در این کتاب است.

در این کتاب، رعایت قالب مرسوم تحقیق در علوم اجتماعی برای فصل چارچوب نظری، از جهت‌هایی امکان‌پذیر نبود؛ یعنی چنین امکانی وجود نداشت تا تعریف‌های مختار از مفاهیم و نظریه‌های موجود، نقد و بررسی شده و چارچوب

نظری تدوین شود؛ زیرا اثر حاضر متکفل کشف معنا و مصادیق فرهنگ عمومی در آثار منتشر شده بود؛ یعنی از قبل معلوم نبود که فرهنگ عمومی چیست تا بتوان به مرور تعریف‌ها، دیدگاه‌ها و نظریه‌های مختلف درباره آن پرداخت و همین مرور دیدگاه‌ها و تعریف‌ها، موضوع بخش عمده‌ای از کتاب بود. از سوی دیگر ارائه تعریفی از فرهنگ عمومی نیز امکان‌پذیر نبود، زیرا قرار بود معنای آن در آثار جستجو شود. لذا محقق مجبور بود تا به مرور مفاهیم متقارب با فرهنگ عمومی نیز بپردازد؛ مفاهیمی چون «فرهنگ عامه»، «فولکلر» و مفاهیم مشابه، که ممکن بود تداعی‌کننده معنای فرهنگ عمومی باشند. علی‌الخصوص که برخی از آثار که در عنوان آنها فرهنگ عامه به کار رفته بود، در رده آثار فرهنگ عمومی طبقه‌بندی شده بودند. مشکل ترجمه را نیز به این مقوله بیفزاییم. نبود اسلوبی برای معادل‌گزینی در مقابل واژگان زبان‌های دیگر، علی‌الخصوص زبان‌هایی که ریشه لاتین دارند، از معضل‌هایی است که بر سر راه هر محقق علوم انسانی و اجتماعی در ایران است. به‌طور مثال فرهنگ عامه، فرهنگ عامه‌پسند و فرهنگ مردم‌پسند هم در مقابل فولکلر و هم در مقابل *popular culture* به کار رفته است. از سوی دیگر در بسیاری از آثار *public culture* را در برابر فرهنگ عمومی قرار داده‌اند، که هیچ پشتوانه تحقیقی ندارد. به بیان دیگر نمی‌توان فرهنگ عمومی را معادل *public culture* فرض کرد و به مرور نظریه‌ها و دیدگاه‌ها درباره *public culture* پرداخت. لذا همان‌طور که خواهیم دید، مفاهیم فرهنگ عمومی و *public culture* جداگانه مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

در فصل سوم به تحلیل انتقادی آثار، به عنوان داده‌ها پرداخته شده است و مواد مورد نیاز برای دستیابی به انواع تعریف‌ها در فصل چهارم را فراهم می‌کند.

در فصل چهارم به جمع‌بندی و دستیابی تعریف‌های مختلف فرهنگ عمومی مبادرت شده است.

در فصل پنجم به بررسی دیدگاه‌های مختلف درباره موضوع پرداخته می‌شود. در فصل ششم، فصل‌های پیشین جمع‌بندی و دست آخر نیز پیشنهادهایی در خصوص موضوع بیان شده است.

لازم به یادآوری است که در این کتاب آثاری که تا پایان پاییز سال ۱۳۸۹ منتشر شده‌اند، مورد بررسی قرار گرفته‌اند. هرچند به دلیل نبود مستندسازی مناسب مدارک، احتمال می‌رود که آثاری به دست محقق نرسیده و از قلم افتاده باشد. در این کتاب همه آثار منتشرشده مورد نظر بوده‌اند و از مقاله‌های فصلنامه‌های مختلف، تا مطالب جراید و روزنامه‌ها، پایان‌نامه‌های دانشجویی، تحقیق‌ها، کتاب‌ها، اسناد و مدارک دولتی، مصوبه‌ها و گزارش‌های گردهمایی‌ها، متن پیاده‌شده سخنرانی‌ها و هر نوع اثری را که در قالب متن منتشر شده، شامل می‌شود.

در پایان لازم است تا از همکاری صمیمانه مسئولان پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، در انجام و به نتیجه رسیدن این طرح تشکر نمایم. همچنین از دکتر سعید مهدوی‌کنی، ناظر محترم که در مدت اجرا با ارائه راهنمایی‌های خود موجبات ارتقای کمی و کیفی این کتاب را فراهم نمودند، سپاسگزاری کنم. همچنین از محسن سالم که در تلخیص بخش‌های انتخابی از آثار مورد بررسی و ترجمه برخی از منابع انگلیسی قبول زحمت نمودند، تشکر می‌کنم. در نهایت از همسر فداکارم که هم در تلخیص و تنظیم تحلیل‌ها زحمت‌هایی را عهده‌دار شد و هم به دلیل اینکه در طول مدت تحقیق و سختی‌های اجرای آن مشوق اینجانب بود، صمیمانه قدردانی می‌نمایم.